

STATSFUNKTIONER OG REPRODUKTION AF ARBEJDSKRAFT

FINN HANSSON

Denne artikel forsøger at fortsætte den almene diskussion af forholdet mellem stat og kapital. Artiklen forsøger at udvikle nogle formlogiske bestemmelser af de statslige reproduktionsfunktioner, især de funktioner, der berører reproduktionen af arbejdskraft. Sigtet hermed er at udarbejde et grundlag for at foretage mere differentierede bestemmelser af den måde, som kapitalakkumulationens lovmæssigheder sætter sig igennem på overfor de forskellige statsfunktioner; ikke blot som et spørgsmål om et nedskæringsimperativ under krisen, men som et spørgsmål om hvordan dette rammer forskellige statsfunktioner og hvilke helt almene konsekvenser dette har for arbejderklassens reproduktion og reproduktionskamp.

Et af de mest centrale resultater i den nyere statsdiskussion med udgangspunkt i kritikken af den politiske økonomi, er bestemmelsen af den borgerlige stats funktioner og aktiviteter som fundamentalt uproduktive og brugsværdibestemte. Og i forlængelse heraf bestemmelsen af finansieringen af staten gennem fradrag i den samlede samfundsmæssige merværdimasse, dvs. som faux frais (uproduktive men nødvendige omkostninger, Marx). Gennem den sidste bestemmelse er statens værdimæssige relation til kapitalakkumuleringen bestemt alment; som ikkeværdiproducerende er staten fuldt og helt afhængig af udviklingen i den samfundsmæssige værdiproduktion, af kapitalakkumuleringen.

Hovedvægten i denne statsdiskussion har imidlertid primært ligget på udviklingen af de samfundsmæssige formbestemmelser af staten samt på en nærmere indholdsmæssig begrundelse og afgrænsning af de statslige opgaver og funktioner i det borgerlige samfund. De værdimæssige relationer mellem stat og kapital har kun i meget ringe omfang været draget systematisk ind i disse diskussioner. Ikke mindst for denne problemstilling gælder det, at den *ikke* er et rent internt statsteoretisk anliggende, sådan som det ofte hævdes fra de teorier, der bestemmer den borgerlige stats reguleringsmuligheder (aktuelt kriseregulering) politisk, ud fra de tilsyneladende skrankeforskydende effekter, som konkrete statsindgreb ser ud til at have for krisemodsigelserne på samfundets overflade.* Bag dette ligger centrale forskelle i forståelsen af den marx'ske akkumulationsteori – hvor det er den politøkonomiske statsteoris afgørende fortjeneste at have påvist, at staten aldrig kan ophæve men i bedste fald højst modificere modsigelserne i merværdiproduktionen, dvs. i den krisefyldte akkumulationsudvikling.

Som nævnt findes der kun få eksempler på forsøg på en videreudvikling af de almene værdiformbestemmelser af statsudgifternes funktion i forhold til kapitalakkumuleringen.

Et af disse forsøg på at udvide bestemmelserne af statsudgifterne som merværdifradrag, faux frais, i forhold til kapitalakkumuleringen, dvs. virk-

* I statsdiskussionen drejer det sig om de strukturalistisk orienterede statsteorier, hvis begreb om »relativ autonomi« mellem økonomi og politik udelukker hele dette problemfelt, eller om de mere systemteoretisk orienterede teorier, der opererer med en sideordning mellem økonomiske og politiske »determinanter« i analysen af statsinterventionerne. Et af de nyeste eksempler herpå er Claus Offe og Volker Ronges artikel: »Thesen zur Begründung des Konzepts des »kapitalistischen Staates« und zur materialistischen Politikforschung« i Altvater m.fl.: Rahmenbedingungen und Schranken staatlichen Handelns – Zehn Thesen. Ed. suhrkamp 824, Frankfurt 1976.

Den revision af den marx'ske akkumulations- og kriseteori som er forenelig hermed, er den Sweezy-inspirerede neoricardianske afvisning af den marx'ske kriseteoris fundering i profitra-tens faldende tendens. Se i denne forbindelse kritikken i Kurasje 15/16, 1977, artiklerne af Jens Henning Rasmussen og Lars Qvortrup.

ningen på den gennemsnitlige profitrater, er foretaget af M. Cogoy¹. Cogoy's sigte er at udvikle en systematisk kritik af forskellige underkonsumtionsteoriens opfattelse af statsinterventionernes kriseovervindende effekter på baggrund af de ansatser til en sådan kritik, der findes hos bla. Mattick og Yaffe².

Den centrale metodiske pointe hos Cogoy er bestemmelsen af den statslige sektor analogt med den sektor, der producerer luksuskonsumtionsmidler (IIb) i Marx' reproduktionsskemaanalyse i Kapitalens 2. bind: »Den statslige efterspørgsels ekspansion har den samme virkning på reproduktionsprocessen som produktionen af »ikke-reproduktive« goder. Den statslige efterspørgsel forvandler nemlig en del af merværdien til revenu ligesom den tredje afdeling (IIb hos Marx, FH) fratog en del af kapitalen sin funktion som kapital. Staten fratager økonomien en vis sum penge, hovedsagelig som skatter og offentlig gæld.« (Cogoy, s. 40).

I denne bestemmelse af statsudgifternes funktion i forhold til kapitalakkumuleringen begår Cogoy imidlertid 2 afgørende fejl: for det *første* identificerer han den statslige produktion som er en brugsværdiproduktion med den luksusproducerende sektor (IIb) i Marx' reproduktionsanalyse, og ser hermed bort fra, at denne sektor hos Marx er bestemt som merværdiproducerende, omend den producerer ikke-reproduktive brugsværdier. For det *andet*, og som en konsekvens af den første fejl, forveksler Cogoy produktion af ikke-reproduktive brugsværdier (luksus eller i forhold til akkumuleringen, spild) med en produktion, der værdimæssigt er et fradrag fra den samfundsmæssige merværdifond.

Konsekvensen af denne fejlagtigt begrundede løsrivelse af den statslige sektors værdimæssige side er, som også påpeges hos W. Semmler³, at Cogoy ikke kan gennemføre en systematisk formlogisk undersøgelse af de værdiformer, som formidler sammenhængen mellem de statslige indgreb og kapitalens hhv. arbejdskraftens reproduktion.

Inden jeg går over til en mere systematisk gennemgang af de værdiformer, som de statslige indgreb formidles igennem, skal ovenstående kritik af Cogoy

1. Mario Cogoy, Værditeori og statsudgifter, i Politiske Arbejdstekster nr. 5, 1974. Der skal her gøres opmærksom på to ret omfattende kritikker af Cogoy, som det ikke har været muligt at indarbejde i nærværende artikel. Det drejer sig om Georgio Stamatis, Unreproduktive Ausgaben, Staatsausgaben, gesellschaftliche Reproduktion und Profitabilität des Kapitals, i Probleme des Klassenkampfes 28, W-Berlin 1977 og Peter Bundesen, Til kritikken af statsinterventionismens politiske økonomi i Bidrag 6, Odense. Sidstnævnte artikel behandler delvis samme problem som de her diskuterede.
2. P. Mattick, Marx og Keynes, Røde Hane 1973, David Yaffe, Den marxistiske teori..., Modtryk 1974.
3. Willi Semmler, Private Produktion und öffentlicher Sektor i Handbuch 5, Staat, red. V. Brandes m.fl. Frankfurt 1977, s. 277 – 307.

illustreres med et enkelt eksempel: på grund af sin konsekvente udelukkelse af de statslige indgrebs stofflige eller brugsværdimæssige betydning for kapitalakkumuleringen, kan Cogoy kun bestemme en værdimæssig skranke for akkumuleringen gennem udvidelse af de statslige indgreb, nemlig gennem et endnu større fradrag fra den samlede merværdimasse. De potentielle brugs værdimæssige eller stofflige skrænker for akkumuleringen i form af en statslig beslaglæggelse af arbejdskraft og produktionsmidler, ligesom de mere indirekte produktive eller akkumulationsfremmende tilbage virkninger på den private kapital som kan ligge i sådanne indgreb, glider helt ud i Cogoy's artikel.

Til forskel fra Cogoy tager W. Semmler i en artikel om forholdet mellem statslig og privat sektor udgangspunkt i de sidste års politøkonomiske statsteori, især i forsøgene på systematiske bestemmelser af statsfunktionerne.

Ud fra den statslige produktions brugsværdiorienterede karakter må den statslige sektor udgøre et selvstændigt område i den samfundsmæssige reproduktion (dvs. kan ikke underlægges sektorerne i de marx'ske reproduktionsskemaer), der har en *komplementær* funktion overfor kapitalvalorisering og akkumulation. På baggrund af den hidtidige statsdiskussion kan Semmler foretage flg. opdeling af de statslige funktionsområder:

1. Tilvejebringelse af materielle og immaterielle produktionsbetingelser,
2. tilvejebringelse af almene reproduktionsbetingelser for arbejdskraften,
3. tilvejebringelse af ydre rammebetingelser for kapitalens reproduktionsprocesses.

Denne oversigt over de statslige reproduktive indgreb er ligesom bestemmelsen af statsindgrebenes finansiering gennem fradrag i den samlede merværdimasse nogenlunde accepteret i den nyere statsteori.⁴

Heroverfor fremhæver Semmler⁵ at disse almene bestemmelser siger meget lidt om den værdimæssige sammenhæng mellem den statslige og den private sektor, og stort set intet om de stofflige virkninger som statsaktiviteterne har på den kapitalistiske produktion og konsumtion. På baggrund af den forudgående 3-punkt opdeling af statsfunktionerne søger Semmler at gennemføre en mere differentieret analyse af disse statsfunktioners indvirken på kapitalens akkumulationsforløb. Resultatet af Semmlers meget perspektivrige formlogisk orienterede analyse af statens reproduktive funktioner i forhold til kapitalforholdet, herunder de af kapitalforholdet satte restriktioner på statsfunktionerne, skal ikke gentages her, med undtagelse af Semmlers analyse af de statslige funktionsområder, der »forbliver udenfor kapitalkredsløbet og er bestemt for arbejdskraftens konsumtion og reproduktion« (s.298).

4. Der kan her henvises til Yaffe op.cit., Mattick op.cit. D. Läßle, Staten og de almene produktionsbetingelser, Kurasje 1973, Altwater, Om nogle problemer..., i Kurasje nr. 7, 1973.

5. Semmler op.cit. s. 283.

I analysen af dette statslige funktionsområde lykkes det ikke Semmler at fastholde den marx'ske formanlyses adskillelse mellem de dele af reproduktionen, der formidles over værdiformerne og de dele, der udmiddelbart kan indgå i deres brugsværdiskikkelse. Mht. arbejdskraftens reproduktion betyder det, at Semmler ikke systematisk skelner mellem privat eller statslig organiseret tilvejebringelse af et givet reproduktionsniveau for arbejdskraften, og hermed heller ikke mellem de statslige foranstaltninger, der har form af lønmæssig omfordeling og de foranstaltninger, der direkte er statslig organiserede.⁶ Mere alment kan problemet også stilles som spørgsmålet om hvilken indflydelse de forskellige former for statslige indgreb i arbejdskraftens reproduktion (det såkaldte 'kollektive' konsum) har på bestemmelsen af arbejdskraftens værdi. Dette spørgsmål vil jeg tage mere udførligt op nedenfor.

Statsindgreb og arbejdskraftsværdi

Analysen af de former som formidler forholdet mellem stat og samfund, i dette tilfælde mellem stat og arbejdskraftreproduktion, er ikke et rent teoriinternt problem: »Analysen af den borgerlige stat må begribe de samfundsresulterede konstitutionsbetingelser for den politiske sfære, såvel som dens nødvendighed som afsondret indretning i det borgerlige samfund, og den må begribe mulighederne og grænserne for den politiske sfæres indgreb i den samfundsmæssige reproduktionsproces' struktur og udviklingslove. Det drejer sig om at klarlægge såvel *nødvendigheden af politikens og økonomiens, samfundets og statens, falden fra hinanden, som den indre sammenhæng i kapitalismen mellem økonomi*

6. Mht. spørgsmålet om afgrænsning af de statslige arbejdskraftreproduktive funktioner henviser Semmler selv, s. 290 note 16 til M. Fuhrkes analyse af den statslige socialpolitik, hvor der direkte foretages en definitiv udelukkelse af analysen af de socialpolitiske foranstaltninger, som drives i statslig regi (institutioner ol.), Monika Fuhrke: Staatliche Sozialpolitik. Offenbach 1976, s. 9. Denne ubegrundede udelukkelse af de statslige arbejdskraftreproduktive indgreb i stofflig form dukker op igen i følgende bestemmelse af forholdet mellem kollektivt konsum og arbejdskraftens værdi: »Hvis det skattemæssige fradrag fra lønnen overstiger de ydelser der i bidragsfri form vender tilbage til arbejdskraftens reproduktion som kollektivt konsum, så må lønnen stige og nettomerværdiraten falde forudsat at arbejdskraftens værdi forbliver uforandret« (s. 306) Hertil kan så spørges om effekten af de reproduktive foranstaltninger, som staten selv organiserer og som finansieres gennem merværdifradrag? Dette tages op senere i denne artikel.

og politik og mellem samfund og stat, en sammenhæng der formidles gennem ydre interventioner.«⁷

Historisk og politisk har de i denne artikel diskuteret problemer omkring en formmæssig bestemmelse af de statslige arbejdskraftreproduktive indgreb som forudsætning for forholdet i den nuværende kapitalisme, at en del af arbejdskraftreproduktionen foregår *udenfor* arbejdskraftens individuelle reproduktionskredsløb, nemlig i statslig regi. Og denne form for 'kollektiv' statslig reproduktionsorganisering finansieres gennem fradrag i den samlede merværdimasse.

Disse historisk fremvoksende statslige reproduktionsforanstaltninger er således baggrunden for i det følgende at undersøge en tese om en *systematisk* afvigelse mellem arbejdskraftreproduktionens totale stofflige omfang og arbejdskraftens værdibestemmelse.

En begrebslig afklaring af forholdet mellem den lønbaserede reproduktion og de forskellige former for statslige reproduktionsindgreb er fundamental for gennemførelsen af en materialistisk kritik af de reformistiske bevidsthedsformer, som udspringer af disse *tilsyneladende* komplementære reproduktions-sikringer løn hhv. socialpolitik.⁸

Når det i den nyere fagforeningsteori klart er blevet påvist, at grundlaget for fagforeningskampen er sikringen af arbejdskraftens værdi gennem begrænsning af konkurrencen mellem lønarbejderne, så har denne kamp været udelukket fra at kunne tage hensyn til varierede og differentierede reproduktionsforskelle mellem lønarbejderne (familierne). Løsningen af sådanne reproduktionsproblemer skubbes hermed tendentielt over i en form af revenubesidderes fællesinteresser og hermed som et politisk krav til staten.

Den ureflekterede ligestilling af de to dele af arbejderklassens reproduktion har sin teorihistoriske baggrund i den af Hilferding lancerede tese fra Kielerpartidagen i 1927 om den »politiske« løn, dvs. reallønnen som bestemt af skatter og socialpolitiske ydelser⁹. Hos Hilferding findes den mest teoretisk gennemargumenterede fremstilling af reallønnens eller re-

7. Altvater m.fl. Stat, kapitalakkumulation og sociale bevægelser i Kurasje nr. 15/16 1977.

8. For en diskussion af disse bevidsthedsformer se Red. Gewerkschaften: Betingelser for socialistisk fagforeningsarbejde i Kurasje nr. 12. Ch. Neustüss, Noter om løndifferentiering, i Kurasje nr. 13, 1976. Finn Hansson: Kapitalakkumulation, arbejderklasse og socialpolitik, Kurasje 1975, s. 61-80. At det er nødvendigt med en afklaring viser de misforståelser som kan ses forskellige steder også i den nyere polit-økonomiske statsdiskussion, f.eks. hos Bonnesen og Thøger, Den kapitalistiske stat og dens funktioner, Kurasje 1975, som, ud fra et misforstået Marx-citat, ikke fastholder en adskillelse mellem lønnen som pris, dvs. som overfladekategori, og som udtryk for arbejdskraftens værdi dvs. reproduktionsgrundlag. Se Bonnesen og Thøger s. 129.

9. se Altvater m.fl., op.cit.

produktionsniveauets uafhængighed af kapitalakkumulationens udvikling og afhængighed af politiske forhold. Men denne forkastelse af de objektive akkumulationsbetingede skranker for arbejdernes leveniveau under kapitalismen til fordel for en bestemmelse ud fra politiske magtkategorier alene har siden da været grundstenen i legitimeringen af de indgreb i lønkampen, som socialdemokrati og fagbureaukrati har gennemført gang efter gang. Og denne tilsyneladende kompensatoriske sammenhæng mellem løn, skat og sociale ydelser på det borgerlige samfunds overflade har sine reelle materielle forudsætninger under givne historiske betingelser. For at kunne gennemføre en fundamental kritik af den reformistiske statsfixering, er det imidlertid ikke tilstrækkelig at påvise den borgerlige stats klassekarakter abstrakt – en egentlig marxistisk kritik kræver en undersøgelse af under hvilke betingelser, denne tilsyneladende kompensatoriske sammenhæng er opstået, for dernæst at kunne eftervise dens objektive skranker.

Inden jeg går over til den nærmere undersøgelse af formerne for statsindgreb i arbejdskraftreproduktionen, skal de metodiske forudsætninger for diskussionen fastholdes: Da der er tale om en analyse af værdiformer og »da vi her først og fremmest har at gøre med den rene *bevægelsesform*, tages der ikke hensyn til de revolutioner, som kapitalværdien kan undergå i sin kredsløbsproces...«. ¹⁰

Under kapitalproduktionens betingelser er værdiloven det regulerende princip for al samfundsmæssig produktion, hvilket indebærer, at vareværdien er bestemt af den mængde samfundsmæssigt nødvendigt arbejde, der medgår til varens reproduktion. Og nødvendigt betyder under kapitalistiske reproduktionsbetingelser nødvendig produktionstid og -mængde frembragt i en kapitalistisk organiseret produktion. Hvorledes *pengeformen* formidler dette beskriver Marx således: »Den frie arbejder får dem (de levnedsmidler, der er nødvendige for hans underhold, fh.) i *pengeform*, i *bytteværdiens* form, i den abstrakte sociale rigdomsform. Hvor meget salæret ikke er andet end den *forsølvende, forgyldte* eller *forkobberede* eller *papirgjorte* form for de nødvendige levnedsmidler, til hvilke det bestandigt må opløse sig, – *pengene* fungerer her som kun forsvindende form for bytteværdien, som blot og bart *cirkulationsmiddel*, så bliver formålet for og resultatet af hans arbejde dog i hans forestilling den *abstrakte rigdom, bytteværdien*, og ikke en bestemt, traditionel og lokalt indskrænket brugsværdi. Det er arbejderen selv, som omsætter pengene til frit valgte brugsværdier, køber varer efter forgodtbefindende for dem; og som *pengebesidder*, som køber

10. Marx. MEW 24, s. 109, da. udg. bd. 2.1, s. 133.

af varer, står han i ganske det samme forhold til varesælgere som alle andre købere.«¹¹

Varen arbejdskraft adskiller sig fra alle andre varer gennem sin (mer)-værdiskabende evne *og* – som en følge af at det levende arbejde antager vareform – sin ikke-kapitalistisk organiserede reproduktionsproces, AK-P-V eller V-P-V; simpel reproduktion.

Denne reproduktionsform består af to metamorfoser, V-P og P-V, hvoraf den første er knyttet til produktionsprocessen, hvor værdien bestemmes af, at »hvad kapitalisten konsumerer produktivt i arbejdsprocessen er arbejdskraften selv...«.¹²

Den anden metamorfose, der tids- og stedmæssigt er løsrevet fra den første, foregår ikke mellem arbejder og kapitalist men mellem varekøber og varesælger.

Disse forhold betyder, at værdibestemmelsen sætter rammerne for arbejdskraftens reproduktion, men ikke *umiddelbart* griber ind i dens indholdsmæssige organisering. Det forhold at arbejdskraften *reproduceres* igennem *vareformen* indebærer, at denne reproduktion ikke direkte kan underlægges og organiseres af kapitalen. Selve reproduktionsformen muliggør derfor, at der i denne reproduktion direkte kan indgå stofflige komponenter i deres umiddelbare brugsværdiskikkelse, dvs brugsværdier, hvis produktion og distribution ikke reguleres gennem værdiloven, men på anden vis, f.eks. via staten i form af socialpolitiske foranstaltninger.¹³

Statslige indgrebsformer

Foreløbig kan de statslige arbejdskraftreproduktive foranstaltninger formmæssigt bestemmes i to hovedformer:

de værdimæssige, hvor staten udelukkende foretager en omfordeling inden for arbejderklassen (resp. mellem klasserne) af den umiddelbart frembragte lønstruktur (resp. mellem reventurformerne) *og*

11. Marx, Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses, s. 58/59, da. udg. s. 105.
12. Marx, MEW 24, s. 166, da. udg. bd. 2.1, s. 166, se også Marx, Resultate., s. 12-13, da. udg. s. 56-57.
13. Da jeg her primært er interesseret i at undersøge de statslige indgrebsformer overfor arbejdskraftreproduktionen, afslår jeg fra en nærmere undersøgelse af såvel arbejdskraftens reproduktionsform og indhold, som af forholdet mellem arbejdskraftens værdi og pris (løn). Disse problemer er omfattende behandlet af Peder Lærke Nielsen, Arbejdskraftens reproduktion og reproduktionsform, stencil Sociologisk Institut 1976, og Ch. Neusüss, Noter om løndifferentiering op.cit.

de stofflige, hvor staten driver/organiserer arbejdskraftreproduktive foranstaltninger, der i deres umiddelbare brugsværdiskikkelse indgår i arbejdskraftreproduktionen.¹⁴

I indledningen blev der rejst en kritik af et par forsøg på bestemmelse af statens placering i forhold til kapitalreproduktionens værdikredsløb, når udgangspunktet var statsaktiviteternes brugsværdiform og statsreguleringens binding til penge- og retsformen. Diskussionen blev ført videre omkring et udsnit af de statslige indgreb og aktiviteter, de arbejdskraftreproduktive, hvorved det lykkedes at nå frem til to yderligere bestemmelser af statsindgrebsformerne: stofflige og værdimæssige.

Gennem bestemmelsen af denne adskillelses formmæssige nødvendighed er der også givet en almen begrundelse for et manglende sammenfald mellem arbejdskraftens reproduktions stofflige og værdimæssige bestemmelse.

Forholdet mellem disse to former for statslige indgreb i arbejdskraftens reproduktion er formlogisk ubestemmeligt: Reguleringen af forholdet og grænserne for deres omfang sættes imidlertid snævert af de givne historiske akkumulationsbetingelser for den samfundsmæssige kapital. Begrænsningerne i de principielt ubegrænsede statslige værdimæssige indgreb (lønomfordelingen) gennemsættes af lønformens funktion i kapitalakkumulationen mht. fordelingen af arbejdskraften mellem kapitalerne og udpresning af merarbejde¹⁵, ligesom de stofflige foranstaltninger begrænses dels af arbejdskraftreproduktionens nødvendige bestemmelse som individuelt organiseret reproduktion¹⁶ og dels af disse foranstaltningers indvirken på de samfundsmæssige akkumulationsbetingelser gennem beslaglæggelse af arbejdskraft og produktionsmidler til ikke-merværdiproduktive formål¹⁷.

14. Jeg vil gøre opmærksom på, at de værdimæssige ydelser, 'omfordelingen', yderligere kan differentieres når de forskellige ydelsers historiske genese medreflekteres, hvilket imidlertid falder udenfor denne artikels foranalytiske diskussion. Meget kort drejer det sig om at adskille de ydelser, der har deres oprindelse i private *forsikringsordninger* blandt grupper af lønarbejdere (f.eks. sygeforsikring, arbejdsløshedsforsikring), som stadig omend i stærkt aftagende omfang *også* finansieres gennem medlemsbidrag, fra de ydelser der direkte er opstået i statslig regi i form af tilskud (børnetilskud, boligsikring). Hos M. Fuhrke, op.cit. s. 48-52 er der et forsøg på at diskutere denne differentiering.
15. Denne problemstilling behandles udførligt hos Ch. Neusüss, *Noter om løndifferentieringen* op.cit.
16. Dette er udførligt diskuteret hos Peder Lærke Nielsen, *Arbejdskraftens reproduktion og reproduktionsform*, stencil Sociologisk Institut 1977.
17. Se her diskussionen hos Semmler, op.cit. s. 286-96.

Ved at inddrage spørgsmålet om finansiering af statsaktiviteterne kan denne formanalyses hidtil udviklede bestemmelser af forholdet mellem stat og arbejdskraftreproduktion afsluttes med en skematisk opstilling af de formmæssige sammenhænge mellem statsindgreb, arbejdskraftens reproduktion og arbejdskraftens værdi.

Finansieringen af de statslige aktiviteter sker alment gennem fradrag i den totale producerede merværdimasse, hvorved akkumulationsfonden indskrænkes – en argumentation der især er fremhævet af P. Mattick¹⁸, men hvis mere konkrete bestemmelser der som nævnt i indledningen hersker en vis uklarhed om.

De statslige udgifter må – da staten eksisterer udenfor det kapitalistiske samfunds reproduktionssammenhænge – finansieres gennem de 3 nedenstående former:¹⁹

1. Statslig seddeludstedelse.
2. Statslån.
3. Skatter, dvs. statens expropriation af merværdi i cirkulationssfæren, dvs. tilegnelse uden ækvivalentbytte.

En nærmere diskussion af de to første indtægtsformer, seddeludstedelse og statslån, vil jeg lade ligge i denne sammenhæng, da disse former for statsfinansiering dels ikke har samme direkte og omfattende virkning på arbejdskraftens reproduktion som løn- og varebeskatning og dels er mere udførligt behandlet i de dele af statsdiskussionen, der forsøger at udvikle en keynesianismekritik og en inflationsteori.²⁰

De to hovedtyper for statslig expropriation af en del af den samfundsmæssige merværdimasse er:

Indirekte skat eller vareskat er en slags »statsrente«, der lægges til varens kostpris. Denne form for skat fremtræder som en fast omkostning for kapitalen, der beskærer merværdimassen. Dvs. vareskatten forudsætter en tilstrækkelig stor udbytningsgrad, hvorved staten allerede på dette grundlag står i modsætning til arbejderklassen.

Direkte skat eller revenuskat er ikke fundamentalt forskellig fra indirekte skat²¹, den er også expropriation af merværdi, men i betydelig mere tilsløret

18. P. Mattick, Marx og Keynes, Røde Hane 1973.

19. Jeg henviser her til Jens Henning Rasmussens artikel om »skatterne« i Kurasje nr. 12, s. 81-95, hvis udførlige fremstilling af statskatternes polit-økonomiske bestemmelser jeg støtter mig til. JHR diskuterer imidlertid kun forholdet mellem skatter og arbejdskraftens værdibestemmelse, og går helt uden om spørgsmålet om reproduktionens stoflige eller materielle basis, og afskærer sig således på forhånd fra at nå frem til de bestemmelser af statsindgrebsformerne, som jeg forsøger at begrunde.

20. Der henvises her til Mattick, Marx og Keynes og op.cit., til Mattick og Altwater m.fl.'s artikler i Inflation og krise – en antologi, Kurasje 1976.

21. Marx betegner selv skatternes form som ligegyldig i forhold til produktionsmådens væsensbestemmelser.

»Lad os tage det sidste tilfælde, skatterne, prisen for regeringstjenester osv. Men dette hører til produktionsens *faux frais* og er en form, der i og for sig er tilfældig i forhold til den kapitalistiske produktionsproces og på ingen måde *betingset* af denne eller en nødvendig, immanent form i

form, idet en del af merværdien nu har antaget arbejdslønnens form (skat på arbejdsløn). Revenubeskatningen betyder, at en del af merværdien tager lønform (som nominel løn) og derved den variable kapitalers skikkelse. Resultatet bliver en beskatning eller afgift på forbruget af arbejdskraft *i* produktionsprocessen. At lønnen bliver en fordelingsform for den del af merværdien, staten exproprierer, er sammen med de 3 revenueformers tilsyneladende ligestilling med til at betinge det skin af klasseneutralitet, som staten (i perioder) antager.

Sammenholder vi nu resultatet af denne bestemmelse af statskatterne med den tidligere foretagne bestemmelse af formerne for de statslige arbejdskraftreproduktive foranstaltninger kan vi nå frem til flg. opstilling af de formmæssige sammenhænge mellem nominalløn, udbetalt løn, disponibel løn, arbejdskraftens værdi og arbejdskraftens samlede reproduktionsniveau: (der forudsættes alle steder faste priser, da udgangspunktet er en formanalyse; dvs inflationsproblemet kommer ikke i betragtning her).

Den disponible realløn er den pengemængde, der i prisform (som løn og tilskud) er til rådighed for arbejdskraftens individuelle reproduktion og som er udtryk for arbejdskraftens værdi:

$$\begin{array}{rcl}
 \text{Disponibel realløn} & = & \text{nomilalløn} \\
 & \div & \text{skat på løn} \\
 & + & \text{kontantydelse (omfordeling)} \\
 \hline
 & & \text{Arbejdskraftens værdi}
 \end{array}$$

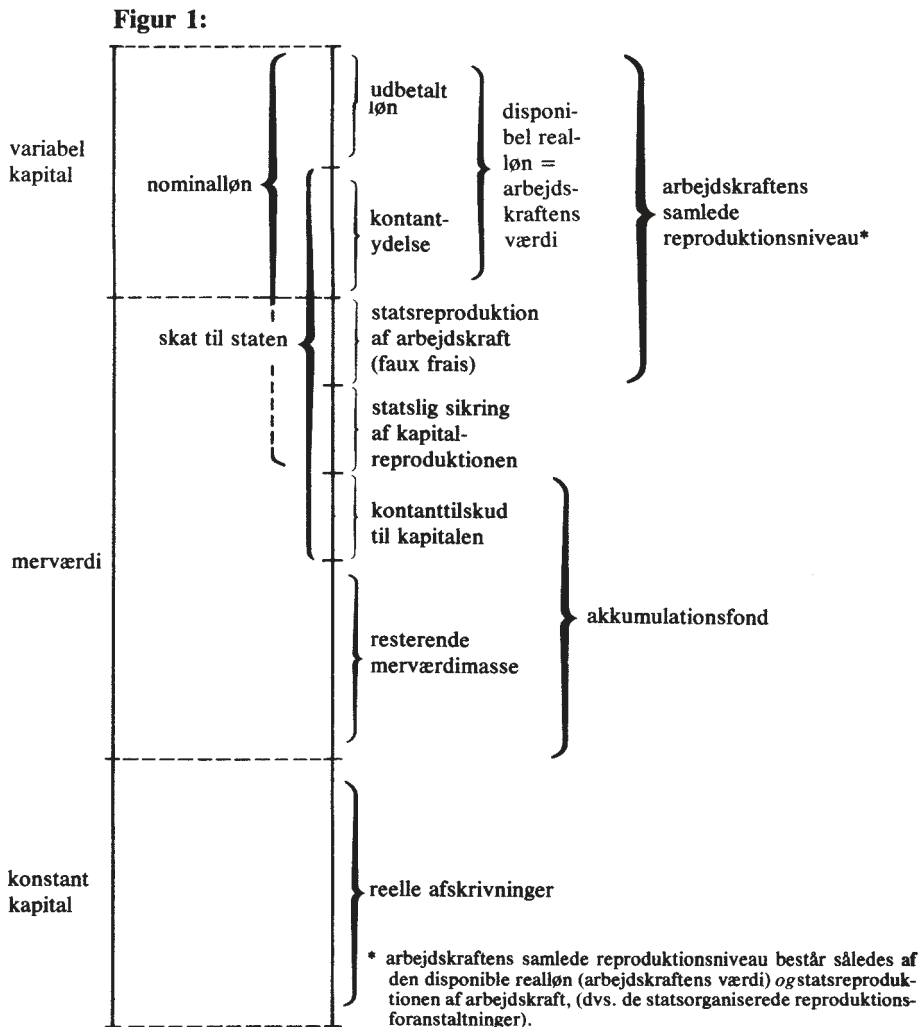
Kontantydelse eller de værdimæssige omfordelinger er de ydelser, der i pengeform går tilbage til arbejderklassen fra staten (omfordeling indenfor klassen). Med aktuelle eksempler: arbejdsløshedsunderstøttelse, boligsikring, dagpenge osv.

Arbejdskraftreproduktionens *stofflige* omfang er imidlertid også bestemt af omfanget af de statslig organiserede reproduktionsforanstaltninger, eller *stats-*

den kapitalistiske produktionsproces. Forvandles f.eks. samtlige *indirekte* skatter til *direkte*, så betales skatterne nu som før, men udgør ikke længere *kapitalindskud*, men *revenueudgift*. Muligheden af denne formforvandling viser skatternes yderlighed, ligestyldighed og tilfældighed i forhold til den kapitalistiske produktionsproces. Med en formforvandling af det produktive arbejde ville kapitalens revenue og kapitalen selv ophøre«. Marx i Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses, Frankfurt 1970, s. 68 f., da. udgave Århus 1975, s. 115 f., og »Afskaffelsen af sådanne skatter (som kapitalisterne tidligere betalte, FH) ændrer absolut intet ved den mængde merværdi, som den industrielle kapitalist i første omgang pumper ud af arbejderens. Det ændrer kun ved den proportion, hvori han stikker merværdien i sin egen lomme eller må dele med tredje person. Det ændrer altså intet ved forholdet mellem arbejdskraftens værdi og merværdi«. Marx i Das Kapital 1. bind Berlin 1972 s. 544 note 10. Da. udgave s. 739.

reproduktionen af arbejdskraft. Med aktuelle danske eksempler: uddannelses-systemet, børneinstitutioner, sundhedsvæsenet.

I figur 1 følger et forsøg på at angive de *formæssige* sammenhænge mellem værdiproduktionens væsensstruktur og de fremtrædelsesformer, som er betinget af statsindgrebene.

Afsluttende bemærkninger til diskussionen af de statslige arbejdskraftreproduktive politikkers former

Ovenstående forsøg på at udvikle bestemmelserne af den borgerlige stats arbejdskraftreproduktive foranstaltninger tog udgangspunkt i en kritik af den reformistiske sidestilling af den lønbaserede og den statsregulerede del af arbejderklassens samlede reproduktion. Heroverfor blev de statslige foranstaltningers akkumulationsafhængighed understreget gennem bestemmelsen som brugsværdiproduktion finansieret gennem fradrag i merværdimassen, hvilket førte frem til bestemmelsen af de to statslige reguleringsformer: værdimæssig og stofflig.

Det altafgørende element i bestemmelsen af arbejdskraftreproduktionens udvikling og dér, hvor akkumulationsudviklingen mest direkte sætter sig igennem, er naturligvis direkte i konfrontation med kapitalen – dvs. i den fagforeningsorganiserede lønkamp og i den pris på arbejdskraften, arbejdslønnen, der er resultatet af denne kamp. Dette grundlæggende forhold – at arbejderklassens reproduktionsniveau er bestemt af akkumulationsudviklingen – har været en forudsætning for den gennemførte formlogiske analyse af forholdet stat-reproduktion.

På dette grundlag skal de her foretagne formbestemmelser pege på visse modifikationer af den almene sammenhæng mellem akkumulation og arbejderklassens reproduktionsniveau, som eksistensen af de tilkæmpede statslige reproduktionsforanstaltninger nødvendiggør. De her foretagne formbestemmelser af forholdet stat-reproduktion er nødvendige for på et historisk konkret plan at kunne analysere udviklingen i arbejderklassens reproduktionsniveau og dermed grundlaget for reproduktions- eller eksistenskampen.

»Så længe en udvidelse af arbejderklassens kollektive konsumtion foregår på bekostning af dens individuelle konsumtion, finder der udelukkende en omfordeling sted inden for arbejderklassen. Men så snart de statslige udgifter, der indgår i arbejdskraftens reproduktion, forhøjes uden at den individuelle konsumtion indskrænkes, forekommer der et pres på merværdiraten.«²²

Denne konklusion er korrekt for så vidt angår bestemmelsen af de værdimæssige sammenhænge mellem arbejdskraftens reproduktion og kapitalakkumulationen, men er klart utilstrækkelig for så vidt det drejer sig om en nærmere undersøgelse af arbejderklassens samlede reproduktionssituation. Hertil

22. Altvater m.fl., op.cit. s. 58-59. Tilsvarende formuleringer findes også hos Semmler, der er medforfatter til ovenstående artikel. Se Semmler op. cit. s. 306.

kræves nærmere bestemmelser af de konkretere effekter af forskellige former for statslige reaktioner på arbejderklassens reproduktionsvanskeligheder ud fra de overordnede værdibestemte rammebetingelser, som akkumulationsudviklingen påtvinger staten, og som betyder at »..en forbedring af arbejderklassens reproduktionsniveau i det kapitalistiske samfund kun (er) mulig, når der bliver kæmpet for den.«²³

Statsliggørelsen af en del af arbejderklassens reproduktion i form af værdimæssige eller stofflige indgreb betyder, at krisen resulterer i et dobbelt angreb på arbejderklassens reproduktionsniveau; et direkte fra kapitalen og et formidlet fra staten. Jeg vil nedenfor se på formerne for de statsligt formidlede angreb.

De værdimæssige omfordelinger, kontantydelse, falder i to hovedgrupper (se note 14): de ydelser der har deres historiske oprindelse i arbejderklassens egen kollektive forsøg på at sikre en form for kontinuerligt revenu (arbejdsløshedsunderstøttelse, sygedagpenge), og de ydelser, der evt. differentieret efter forskellige kriterier som indtægt, børn, udspringer af statslige reproduktionssikringsindgreb (socialhjælp, boligsikring, børnetilskud) som er rettet mod problemer forbundet med variationer i reproduktionsomkostningerne.

På den ene side gælder det, at det forhold at disse ydelser har *pengeform* (omfordeling) umiddelbart gør dem til velegnede medier for en statslig finans- og pengepolitisk tilpasning til ændrede akkumulationsbetingelser. På den anden side er især en del af den første type ydelser historisk forbundet med arbejderklassens fagforeningsbaserede reproduktionskamp, og af denne grund vanskeligere at beskære så længe arbejderklassen – omend i reformistiske organisationsformer – kæmper for sit reproduktionsniveau.

De stofflige reproduktionsforanstaltninger, statsreproduktionen af arbejdskraft, der indgår stoffligt men ikke værdimæssigt i reproduktionen, betyder en tendentielt selektiv statsliggørelse af dele af den familiært organiserede private reproduktion af arbejdskraften. Denne statsliggørelse eller bonerte form for kollektivisering af reproduktionen medfører, at kontrollen med indholdet af disse dele af reproduktionen glider arbejderklassen af hænde. På længere sigt vil disse reproduktionsforanstaltninger fastfryse de af akkumulationsudviklingen satte ændringer i reproduktionsstrukturen i arbejderklassen. De statslige foranstaltninger retter sig selektivt mod problemer der udspringer af strukturelle funktionsvanskeligheder for den familieorganiserede arbejdskraftreproduktion under akkumulationsbetingelser, der stiller modsætningsfyldte krav til reproduktionen, såsom eksistensen af det dobbelte lønarbejde og opdragelse af børn. Resultatet af disse strukturelt begrundede selektive reproduktionsforan-

23. Altwater m.fl., s. 59.

staltninger på arbejdskraftreproduktionen er en forstærket differentiering i den samlede arbejderklasses reproduktionsniveau og -struktur, hvor de 'svage led' som børn, ældre og syge især underlægges den statslige reproduktion.

Disse statsfunktioner (primært institutioner inden for social-, sundheds- og uddannelsesområdet) eksisterer i form af et statslig forbrug af arbejdskraft og produktionsmidler og er derfor som andre statsfunktioner, infrastruktur ol., pga. deres stofflige form vanskelige at tilpasse til ændrede akkumulationsbetingelser.

Akkumulationsbestemte nedskæringer vil inden for disse statslige områder tage form af rationalisering og arbejdsintensivering med en deraf følgende undergravning af indholdet i de funktioner, der varetages af staten²⁴.

Dette resulterer i en mangelfuld reproduktion eller en underforsørgelse af de berørte dele af arbejderklassen – samtidig med at samme udvikling resulterer i en forringelse af arbejdsforhold m.m. for de statslige lønarbejdere inden for disse områder²⁵.

Pga. differentieringen i disse indgreb vil det kun være dele af den samlede arbejderklassens reproduktion der rammes, hvorfor en mere omfattende modstand mod disse forringelser ikke umiddelbart har en særlig omfattende baggrund udover de ovenfor omtalte 'svage led'.

Beskæringer i disse differentierede reproduktionsforanstaltninger rammer imidlertid kun nogle dele af arbejderklassens samlede reproduktion, specielt de dele, der berører grupper med et marginalt forhold til arbejdsmarkedet som børn og ældre. Af denne grund vil disse former for angreb på arbejderklassens reproduktionsniveau ikke umiddelbart fremstå som et *fælles* problem for klassen, hvilket gør en fælles modstand mod disse angreb usandsynlig.

De differentierede angreb på reproduktionen gennem nedskæringer i de statsligt organiserede reproduktionsforanstaltninger som akkumulationskrisen fremtvinger, vil langt snarere i første omgang blive forsøgt imødegået af de grupper af statslige lønarbejdere, der udfører disse funktioner, i form af forsvarskampe mod rationalisering og intensivering af disse statslige arbejdsfunktioner. Der er imidlertid intet objektivt grundlag for at antage et indholdsmæssigt sammenfald mellem de statslige lønarbejders interesser for løn og arbejdsforhold og de her nævnte marginalgruppers reproduktionsinteresser, selvom der under visse betingelser kan opstå situationer, der udviser et sådant sammenfald. Tværtimod vil netop de statslige lønarbejders binding til den borgerlige stat på længere sigt udgøre en hindring herfor og fastholde dem i et

24. se hertil artiklen af Martin Bellermand: Der Sozialstaat der BRD. Krise und Grenzen, s. 352-371 i Brandes red. Handbuch 5, Staat, op. cit. Trods en mangelfuld værdilogisk systematik redegør Bellermand udmærket for denne problemstilling.

25. Der kan henvises til artiklerne i Armanski & Penth (red.): Klassebewegung, Staat und Krise, Westberlin 1977, hvor der findes en teoretisk gennemgang af disse problemer samt redegørelser for den aktuelle udvikling i diverse kapitalistiske lande.

modsatningsforhold til de marginalgrupper, hvis reproduktion helt eller delvis er statsliggjort, og som derfor umiddelbart rammes af statslige nedskæringer.

Afslutningsvis skal hovedlinierne i denne artikels diskussion af de statslige reproduktionsfunktioner trækkes op.

Med udgangspunkt i en kritik af flere nyere bestemmelser af de værdimæssige relationer mellem kapital og stat, var det muligt at udvikle bestemmelser af disse statsfunktioner som værdimæssige eller stofflige indgreb i den samfundsmæssige reproduktion. Dette resultat, som skyldes en konsekvent gennemførelse af den marx'ske formanalyse på statsfunktioner, er samtidig et forsøg på at etablere det metodiske grundlag for en mere differentieret kritik af statsfunktionerne, end det har været muligt ud fra den eksklusivt værdimæssige bestemmelse af finansieringen af staten gennem merværdifradrag. Ud fra disse formbestemmelser kan statsfunktionernes umiddelbare fremtrædelsesformer systematisk føres tilbage til væsensbestemmelserne i kapitalanalysen og hermed til de forskellige måder, som akkumulationsudviklingen sætter sig igennem på overfor statsfunktionerne.

Disse bestemmelser er her især ført igennem overfor de statsfunktioner, der griber ind i arbejdskraftens reproduktion, nemlig bestemmelsen af de værdimæssige omfordelinger (kontantydelse) og de statslig organiserede reproduktionsforanstaltninger (stofflige), deres formlogiske relation til normal- og realløn (skat) og dermed til arbejdskraftens værdi. Bestemmelsen af kontantydelse som en del af den historiske eller empiriske konstituering af arbejdskraftens værdi giver en almenteoritisk forklaring på, hvorfor disse dele af den statslige socialpolitik indgår i fagforeningskampen og hvorfor de stofflige foranstaltninger er overladt til den politiske interessekamp omkring staten. Ligeledes udgør disse formbestemmelser det metodiske grundlag for en undersøgelse af mere langsigtede ændringer i arbejdskraftens reproduktionsstruktur som en konsekvens af akkumulationsudviklingen og de statslige reproduktionsforanstaltninger, især de stofflige.

Endelig er der grund til at understrege, at den her førte diskussion drejer sig om statsfunktioner og disses værdimæssige relation til kapitalen. De juridiske relationer mellem kapital og stat²⁶, som har betydning for arbejdskraftens reproduktion, især den juridiske regulering af arbejderens reproduktionskamp, tages *ikke* op her.

26. Spørgsmålet om de juridiske relationers, retsformens, betydning for statsdiskussionen behandles grundigt af Blanke, Jürgens, Kastendiek, »Zur neueren Marxistischen Diskussion über die Analyse von Form und Funktion des bürgerlichen Staates« i Probleme des Klassenkampfes nr. 14/15, W-Berlin 1974.

Det er naturligvis især de statslige indgreb i lønkampen, indkomstpolitikken, der er aktuell her. Artiklens metodiske sigte har imidlertid, gjort det nødvendigt at foretage en systematisk afgrænsning, der udelukker hele problemkomplekset omkring indkomstpolitikken, da disse problemer ikke kan behandles fyldestgørende inden for denne artikels formanalytiske rammer. Indkomstpolitikdiskussionen behandles imidlertid indgående i en anden artikel i dette nr.

ALLAN ANDREASSEN
HANS HORNBECH

SMEDENE PÅ SABROE ØB

KURASJE

Pris: 33.00 kr.
114 sider; mange illustrationer.

SMEDENE PÅ SABROE-ØB kan enten købes gennem bogcafeerne eller direkte hos KURASJE ved at indsende 33,00 kr. på giro: 7 16 60 44.

SMEDENE PÅ SABROE-ØB handler om, hvordan arbejderne på en mellemstor århusiansk fabrik tager kampen op mod det tidsstudiesystem, som var kapitalens forsøg på at vælte krisen over på arbejderne.

Strejken på Sabroe-ØB, som fandt sted i slutningen af 1974, er et eksempel på, hvordan arbejderne ved at føre offensiv kamp og udvikle et aktivt arbejderdemokrati kan vinde en strejke.

I bogen vurderes optakten til og forløbet af konflikten ud fra, hvad der var Sabroe-kapitalens krisestrategi.

For at få et indblik i betingelserne for smedenes kamp, er det nødvendigt at se nærmere på baggrunden for indførelsen af tidsstudiesystemet; eller hvorfor netop et MTS-system udgør hovedindholdet i kapitalens krisepolitik. Bogen giver et svar på dette spørgsmål ved en analyse af profitproduktionens udvikling på Sabroe-ØB; den gennemføres ved en analyse af Sabroes regnskaber ud fra en marxistisk akkumulations- og kriseteori.

I denne analyse ligger også svaret på, hvorfor Sabroe-kapitalen som et sidste modtræk mod de aktive Sabroesmede lukkede fabrikken!

KURASJE

Krystalgade 16, 1172 København K
tlf.: 01 14 71 51, mellem 12 og 16.

Udgivelser fra RØDE HANE

Irene Clausen, Per Holm, Poul Skrøder og Harding Sonne:

LIP-LIP-HURRA

1. oplag 1. maj 1974, 2. udvidet oplag 1. maj 1975, 160 sider ill., abonnementspris 12 kr.

Paul Mattick:

MARX OG KEYNES

1. oplag november 1973, 4. oplag oktober 1976, 300 sider, abonnementspris 20 kr.

Egon Clausen:

DANSK BØRNELÆRDOM

1. oplag januar 1974, 2. oplag januar 1976, 112 sider ill., abonnementspris 12 kr.

Michael Bruun Andersen m.fl.:

FILMANALYSER

Historien i filmen

1. oplag oktober 1974, 2. oplag december 1977, 368 sider, abonnementspris 29 kr.

Vilhelm Borg:

INDUSTRIARBEJDE/ARBEJDERBEVIDSTHED

1. oplag januar 1972. Ny udgivet 2. udgave, 6. oplag december 1977, 232 sider, abonnementspris 18 kr.

KORREKTIV TIL

GYLDENDALS HF-GEOGRAFI

1. oplag oktober 1972, 2. oplag december 1975, 90 sider ill., abonnementspris 6 kr.

Isi Grünbaum:

KAPITALISMENS POLITISKE ØKONOMI

1. oplag december 1970, 6. oplag oktober 1974, 168 sider, abonnementspris 20 kr.

Anne Grunnet:

MASSEKOMMUNIKATON I KINA

1. oplag februar 1977, 149 sider, abonnementspris 14 kr.

Preben Willhøj:

DET REPRÆSENTATIVE DEMOKRATI I PRAKSIS

1. oplag januar 1978, 32 sider, abonnementspris 5 kr., 10 stk. for 35 kr.

Man abonnerer ved at indsende beløbet på giro 5 55 15 44 til forlaget RØDE HANE. Amalievej 14, 1875 Kbh. V. Bøgerne bliver tilsendt portofrit.